

ANDRÁS SÁNDOR

A batárbúzás dilemmái

POSZT-POSZTMODERN. A KILENCVENES ÉVEK. VÉLEMÉNYEK ÉS FILOZÓFIAI VIZSGÁLÓDÁSOK KORSZAKVÁLTOZÁSUNK ÜGYÉBEN (VÁLOGATTA ÉS SZERKESZTETTE PETHŐ BERTALAN)

1.

Őszintén ajánlom Pethő Bertalan könyvét mindazoknak, akiknek van pénzük rá, és tudják, miféle dolgokról lehet benne szó. Olyan könyvet kapnak, amelyik tele van igen sok valós információval, nagyszámú antologizált szemelvényel és tanulmánnyal, érdelemes összefoglalásokkal és mindenképpen elgondolkoztató saját elméletekkel. A könyv Pethő előző, *A posztmodern* című antológiájának ismeretét mintegy előfeltételezi; magában foglalja annak tárgymutatóját is, első kötetként utalva rá. A már nem naiv olvasó gyakran érez majd elismerést a szerző teljesítménye, bibliográfiailag hitelesített utaláshálózata és rendszerezéskísérlete iránt. Ha azonban valaki nem ismeri a témát, és még nem tájékozódott felőle némi szorgalommal, annak olvasás közben valószínűleg elmegy majd a kedve attól, hogy megértse, miről is lenne szó. Ha pedig nagy energiával mégis átverekszi magát a vaskos kötetten, informálódik ugyan, de félre is informálódik.

Előszavában a könyv szerkesztője két feladatot említ, amit maga elé tűzött. Az egyik, hogy *A posztmodern* című antológiája után meg kívánta mutatni ebben az újabb antológiában „a Posztmodern növekvő – vagy már eddig is meglévő, de figyelmen kívül hagyott – problematikusságát”; a másik, hogy „sokkal alaposabban kell keresni problémáinak gyökerét” (7. o.). Célként pedig „a figyelemfelkeltést” nevezi meg, az olvasók öntevékenységre buzdítását, hogy „ki-ki maga verekedhesse át magát a többé-kevésbé mesterséges és ideiglenes gyepűkön”. Ehhez kapcsolatosan kér a kötet „bizonyára sokféle fogyatékossga iránti megértést”, külön kiemelve azt a fogyatékossgót, hogy „a különféle felfogások ütköztetésére nem maradt idő” (8. o.).

Kérésének nem eleget tenni barátságtalan gesztus lenne, hiszen nincs és nem is lehetséges olyan antológia, amelyik egy terület bemutatására szolgál, és teljességre törekedhet. A recenzens azonban nem csak olvasó, neki is megvannak – remélhetően – az olvasói. Velük szemben nem barátságtalan, hanem felelőtlen, ha nem kerít sort legalábbis a fontosnak vélt fogyatékossgók megemlézésére. Recenzensként vállalom hát a kisebbik rosszat. Annál is inkább, mivel Pethő könyve valójában kettős célt szolgál, a figyelmet kétféleképpen kívánja felkelteni. Egyrészt programadó, másrészt bemutató antológia, a programadó antológiáktól pedig megkövetelhető az intenzív teljesség. Értem ezen a program fókuszoltságán és megkülönböztethetőségén túl a válogatás kisugárzós jellegét, azt, hogy érezhetővé teszi, hogyan vonatkozhat a felvállalt irányzat olyan témákra, területekre, amelyek a kötetben külön nem kerülhettek szóba.

2.

A könyv maga hét részből áll. Az első rész: bevezetés a „posztmodernológiá”-ba; a második rész negyvenhat írásból, illetve szemelvényből álló részantológia, címe: *Posztmodern a 90-es években*, hat alcíme pedig: *A posztmodern elméletei, Gazdaság, Politika, Kultúra, Média, Esztétika*. A harmadik rész 1996-os véleményeket tartalmaz „a posztmodern diskurzusok kezdeményezőiről és folytatóiról”. Ebben a szemelvényválogatásban tizenhárom „kezdeményező”, egy „ellenző” (a modern nevében) és nyolc „folytató” szólal meg. A negyedik rész műmellékletekből áll. Az ötödik a „magyar posztmodern”-nel foglalkozik; Pethő tanulmánya mellett harminchárom felkért szerző véleménynyilvánítását tartalmazza. A hatodik rész, *Parakrif* címmel, szöveg- és képkollázs, amelyben Pethő „próbatételekről és ezek

átéléséről ad hírt. Gyakran vulgárisan, nemegyszer káromlóan” (466. o.) A kötet utolsó része a *Függelék*. Nyitásként angol nyelvű téziseket tartalmaz a „posztmodernológiá”-ról, majd következnek az első közlések helye, információ a közölt szerzőkről, a műalkotásokról, a posztmodern témájában magyar nyelven megjelent művekről (Kéri Elemér nyomán), egy „hiányos és részrehajló glosszárrium”, végül névmutató, tárgymutató (Pethő *A posztmodern* című könyvére vonatkozóan is) és tartalomjegyzék.

Az antologizált anyaggal kapcsolatban elmondható, hogy gazdag és sokrétű, a szerkesztői bevezetők pedig szakértői módon vázolják fel a tárgykört és az összefüggéseket. Nyilvánvalóan szerkesztői szándék, hogy a közreadott anyag jórészt szemelvényekből áll. Előnye ennek a módszernek, hogy sokféle ízelítőt kaphat az olvasó. Hátránya persze, hogy a kiszakított részeket csak a szerkesztő helyezi összefüggésbe, ami ezért elkerülhetetlenül az övé. A sok szerzőtől hozott szemelvények miatt általánosíthatóknak, tárgyilagosnak tűnik, de ez a benyomás csalóka. Egyrészt több és jelentős tudományág kimaradt (például az etnológia-etnográfia, a szövegnyelvészet, a kognitív nyelvészet, a pszichológia); másrészt hiányzanak egyes irányzatok képviselői is. Nemcsak a „vélemények ütköztetése” hiányzik, hanem az álláspontok egymásmellettségének bemutatása is. Annak jelzése, hogy a „posztmodern” szó nem utalhat olyan jelenségekre, amelyek homogenizálhatók lennének.

Pethő nem jelzi például, hogy politikai-ideológiai szempontból mennyire ambivalens a posztmodernnek nevezhető álláspont és modor. A hagyományos baloldali kritikusai számára a posztmodern irányultság jobboldali, míg a hagyományos konzervatívok többsége baloldalinak mondja. Pethő célzásai szerint – véleményként a Kortárs 1997. szeptemberi számában közreadott levélváltásában mondja ki egyértelműen – a posztmodern balos, mondjuk posztmarxista. Egy Pethő dicsérte szerzőpáros, Steven Best és Douglas Kellner könyve szerint viszont (*Postmodern Theory. Critical Interrogations*. 1991, 256. o.): „posztmodern elméleteket egészen különböző elméleti és politikai célokra lehet felhasználni. Posztmodern elméleteket fel lehet használni a modernség támadására vagy védelmére, a radikális politika rekonstrukciójára vagy lehetetlenségének deklarálására, a marxizmus elmélet fejlesztésére vagy denúnciálására, a feminista kritika megerősítésére vagy aláásására.” Ez eléggé pontos. Elmondható ezért, *ha – kárbozthatón modern módon – általánosítunk*, hogy a posztmodern politikailag androgín, ahogy a popkultúra egyes jelentős alakjai megjelenésükben androgínek. A posztmodernnek mondott gondolkodás azonban, egybehangzónak mondható vélemény szerint, éppen nem általánosít; a maga számára csakis sokféle lehet, nem androgín. Egyik esetben sem hasznos ezért hím- vagy nőneműnek, jobb- vagy baloldalinak, haladónak vagy maradinak mondani.

3.

A hétszáz-egynéhány oldalas könyvnek kb. egyharmada származik Pethőtől. A bevezetők, a szöveg- és képmontázs, a glosszárrium és az angol nyelvű összefoglalás mellett négy elméleti tanulmány az ő munkája. Az első tanulmány (11–37. o.), Pethő két neologizmusával, a „posztmodernológiáról” szól „peratológiai”, vagyis – erről még szó esik később – egy, a határokkal foglalkozó filozofikus gondolkodás megközelítésében. *A civilizátum fogalmáról* szól a második (100–110. o.), mint olyasmiről, ami megkülönböztethető a vele azért kapcsolatba hozott „civilizáció”-tól és „civilizációs folyamat”-tól. A harmadik címe: *A művészetek filozófiájáról a posztmodern korban. Esztétikai vázlat* (275–380. o.). A negyediké: *Magyar Posztmodern „tapogatózás”* (467–515. o.). Ez utóbbinak kétharmada (489–515. o.) egy olyan *Függelék*, amelyik tulajdonképpen a második tanulmányhoz is tartozhatnék, hiszen címe szerint is általános kérdésekkel foglalkozik: *Transzfer és metafora. Néhány összehasonlító megjegyzés*. Arról az elvről és „szer”-ről szól, az átvivésről, amely Pethő szerint mindenekelőtt jellemzi a posztmodern dinamizmusát, mozgását.

Pethő általános hozzáállása a könyv címének első részéből derül ki: *Poszt-posztmodern*. Szerinte ez „lazaságot és nyitottságot hivatott jelezni”. Ugyanis „az »után« határozószó megkettőzésével utal »a Posztmodern« tovább-telődésaira, saját történetiségére, és [nyomatékosítja] a valamin – első megközelítésben a Modernen – való túlkérdelés érzését, tudomásait, vonulatait” (12. o.).

A „posztmodernológia” Pethő első tanulmányának bizonyága szerint nem posztmodern elmélet, hanem a posztmodern elméletek elmélete kíván lenni. Még hozzá elmélet révén, hiszen hogyan másként. Elméletének a neve : „peratológia”. A görög „határ” szóból készített kifejezést két elvvel és azok összekapcsolásával magyarázza (18k): „Az egyik elv: *a határnak szerét kell ejteni*. A másik: *a mozgást működésre kell fogni*... Médiumot igyekszünk találni vagy alkotni, amikor a dolgok végére járva határba ütközünk/kerülünk; működőleg vesszük és adjuk az erőket, amelyek mozgással kelnek, hatnak és enyésznek. Ennek a két háromtagú sornak [ui. médium találás stb. és működőként vevés stb.] az összefüggése a *mediál(ód)ás*... Ennek megfelelően röviden így fejezzük ki a peratológia elveit: *Határ mint Vég médiummá válása*, ill. médium mint végső soron határ; *a mozgás erejének működésre fogása*, ill. a működés szétesése erejének mozgásba oszlásával.” A határ tehát nem rögzült-rögzített, nem szilárd, hanem egyfelől mozgás, ami azonban, másfelől, működő mozgás – ha latinra gondolunk: operatív, ha görögre: energetikus –, amely egyúttal médium – magyar szóval: közvetítő, esetleg: közbülső –, illetve annak *vett*. Annak gondolt és úgy használt.

Ezt a filozófiai elvet Pethő ismét kétértékűen gondolja. Egyfelől ugyanis a (heideggeri) ontológia mint a mozgás kikapcsolásával gondolt lét filozófiája *mellé* helyezi, mégpedig úgy, hogy a heideggeri ontológia és a pethői peratológia „egyáltalán nem szimmetrikus egymással, és viszonyukban nem cserélhetők fel” (18. o.), másfelől azonban a peratológia az ontológia mint olyan *után* következik. Ezt éppen „Heidegger példáján” mutatja meg Pethő, egy tőle vett idézetben foglaltaktól mint (még mindig) metafizikától határolja el a „posztmodern korszakváltozást”, mondván: „Posztmodern korszakváltozás viszont többek között éppen onnan számítható, amikor a mozgást nem lehet többé – kielégítően, adekvátnan, találóan – létbe foglalni és létként felfogni, mert működéssé fejlődve érvényesül sajátlagosan.” (20. o.) Ez az *utána*-helyezés egyrészt *időben*, másrészt *logikailag* értendő: időben következik a heideggeri gondolkodásra, és gondolatilag van túl rajta, ugyanis azzal, hogy működő mozgásra készíti és mediatizálja, közvetítőnek veszi. „Ahogy a metafizika rangját a meditáció adta, úgy a peratológia rangossága a mediál(ód)ás.” (32. o.)

Bizonytal lesz olvasó, aki ezt az összefoglalást éppúgy nem érti, mint Pethő hosszabb fejtegetéseit, de egyet remélhetőleg az ilyen olvasó is érteni fog. Azt, hogy Pethő posztmodern *korszakban* találja magát (és „minket”), ugyanakkor a posztmodern *elméleteket* bírálni kívánja. Ő maga nem lát ebben ellentmondást, mivel úgy véli, hogy azok az elméletek, amelyeket bírál, posztmodernnek csak adják magukat, valójában még modernekek, a metafizikus gondolkodás termékei. Ezen az alapon foglalkozik „a posztmodern gondolkodás néhány botrányá”-val (22. o.), állít össze egy „botránylistá”-t (15k), és megy aztán némi részletekbe is (22kk). Célja egyértelműen az, hogy elhatárolja magát a posztmodern korszak bizonyos gondolkodói és – úgy tűnik – ideologizált vonulataitól: „Ha peratológiai szempontból és történetileg vizsgáljuk a Posztmodern néhány jellegzetes terminusát, akkor ezek botrányosságát a metafizikán túli – vagy kívüli – intuíciónak metafizikai világerőtelmezéssel, igényekkel vagy maradványokkal való rejtett (és esetleg hátsó gondolatok által motivált) keveredésének tulajdonítjuk.” (22. o.)

A *művészetek filozófiájáról a posztmodern korban. Esztétikai vázlat* című tanulmánya a „mediál(ód)ás” gondolatán alapul. Az újnak mondott alkotói módszer a „működésben adódás” és a „működésben-felfogás”. Ez utóbbi „a megismerés sajátos fajtája az érzékelés (aiszthésisz) és a fogalmi megismerés, belátás (noészis) mellett” (281. o.). Ugyanis olyan folyamat, amelyik egyszerre tevékenység és megismerés, úgy „esemény” (uo.). A magyar posztmodernnel foglalkozó tanulmány függeléke szerint ez a folyamat jellemzi – a „metaforá”-val szemben értelmezett – „transzfer” folyamatát.

Az „esztétikai vázlat” kitéltel minősíti, hogy a tanulmány során szóba kerül a „Túlkerülés az esztétikai-n”. Pethő a „peiraszisz” szóval nevezi meg azt, ami elhatárolódik az esztétikaitól. A görögből vett és a „kipróbál”, „megkísérel”, illetve a „kísérlet”, „próba” jelentésű szavakhoz tartozó szó az „aiszthésisz” meg a „noészis” mellé kerül (279. o.), mint egy harmadik fajta megismerés neve és a „működésben-felfogás” kifejezés szinonimája: „Aisztheton és noéton mellett a peiraton harmadikféleképpen adódó valóság. *Az ötödik generációs technikai médiumokkal jellemzett művészetekről pedig elmondhatjuk, hogy működések: úgy kapcsolódnak a peiratonhoz, abogyan a hagyományos esztétikákban tárgyalt művészetek az aiszthétonhoz (és a noéthonhoz).*” (Uo.)

Ezt az ebben a könyvben némileg rejtélyes „ötödik generációs technikai médiumok” kifejezést Pethő *Korunk filozófiája* című könyvének egyik bekezdése világíthatja meg, amelyik „a technikai médiumok saját fejlődéstörténeté”-ről szól. Pethő öt generációt különböztet meg. Az első „a kézhez álló eszközök”; a második: „erőátvitelt megvalósító mechanikai gépek, energiatermelés (pl. víz és szél munkára fogásával) és munkaszervezés”; ennek „jelzője az írás, különösképpen az alfabetikus írás megjelenése”. A harmadik generációról „a könyvnyomtatás feltalálása óta beszélhetünk”, míg a negyedik generációs médiumok jellemzői az „energiafelszabadítás, jelátalakítás, struktúra-transzformációs átvitelek (pl. rádió, telefon, fényképezés stb.) és rendszerszervezés (a gépek, a munka, a termelés stb. rendszerszervezése)”. „Végül – ez a mai helyzet – ötödik generációs technikai médiumoknak nevezzük azokat, amelyek számítógépesen és kibernetikai tervek szerint működnek. (...) A Modern a harmadik és a negyedik generációs médiumok kora, az ötödik generációs technikai médiumok pedig a Modern túl-fejlődései.” (1992: 19k.)

4.

Nem lenne nehéz Pethő egyes nézeteivel vitába szállni. Fel lehetne vetni, hogy a peratológia megteremtőjétől mégsem illő olyan vehemensen támadni a grammatológia kigondolóját, miközben – és vajon mennyire? – támaszkodik is rá (például Heidegger-kritikájában). Meg lehetne vitatni azt is, hogy mennyiben veszi vagy nem veszi át Pethő Deleuze – annak egyebek közt a mozgóképpel kapcsolatos kétkötetes könyvében kifejtett – gondolatait a mozgásról és mozgatásról, anélkül, hogy erről szót ejtene, illetve elhatárolná magát tőlük. Fel lehetne vetni, hogy mennyire szükségszerűen felszíneselek néhány oldalon kifejtett elméletei, amelyekkel mások többnyire köteteket kitevő elméleteit kívánja behelyettesíteni. Meg lehetne vizsgálni azt is, miért nem veszi vagy mennyiben veszi figyelembe Pethő, amit Lyotard a posztmodern állapotról szóló könyve angol fordításához csatolt interjújában (1984, 79. o.) mondott: „Mi hát a posztmodern?... Kétségtelenül a modern része. Minden kapott dolog, ha tegnapi is (*modo, modo*, szokta volt Petronius mondani), gyanús. Miféle teret von kétségbe Cézanne? Az impresszionistákét. Miféle tárgyat támad Picasso és Braque? Cézanne-ét. Milyen előfeltételezésekkel szakít Duchamp 1912-ben? Azzal, amelyik szerint festményt kell csinálni, ha kubistát is. És Buren azt a másik előfeltételezést vonja kétségbe, a közreadás helyét a műben, amelyikről úgy hiszi, hogy érintetlenül maradt meg Duchamp munkájában. A nemzedékek, bámulatos felgyorsulásban, egymást váltják ki. Egy mű csak akkor modern, ha előtte posztmodern. A posztmodernizmus, így érve, modernizmus, nem a végén, hanem születésben, és ez az állapot állandó.”

Vitára azonban itt nincs igazán alkalom, Pethő elméleteivel kapcsolatban csak egyetlen probléma jelzésére vállalkozhatom, hogy utána bemutatóantológiájának néhány hiányosságára mutathassak rá.

A négy tanulmány témája szerint Pethőt egyfelől a tények izgatják, vonzzák és zavarják, másfelől a hozzájuk kapcsolható elméletek, amelyek nemcsak a tények értelmezését-konstruálását végzik, hanem maguk is tények is, mondjuk, szellemi tények.

Akit a „szellemi” szó zavar, e helyütt bizvást helyettesítheti be a „mentális”-sal mint az „elme” kölcsönzött melléknevével, hiszen az „elmés”, leszűkült jelentése miatt, nem használható. A szellemi tények persze nemcsak szellemiek, hiszen az elméleteket könyvekben, ipari termékekben és egyetemeken-főiskolákon, adó- és magánpénzekből fenntartott intézményekben lehet megszerezni. Mégis, egy-egy elmélet másféle tény, mint például egy-egy folyóba bocsátott vegyianyag-hulladék vagy egy boszniai tömegsír.

Pethő pedig mindenekelőtt elméletekkel kíván foglalkozni, azokat igyekszik kívülről megközelíteni, hogy megszabadulhasson tőlük és rajtuk át a környezet kellemetlen tényeitől, méghozzá módosítások révén.

Példaként említhető *A Föld Napja* nevű, 1995-ös szobor-installáció Koppenhága főterén, amelynek fényképe a műmellékletek között található (XV. kép). Mindenféle kuszán egymásra-egymásba montírozott fémhulladékok halmából emelkedik egy viharvertnek tűnő és a hulladékoktól itt-ott kissé már bekúszott fém földgömb. Ez a tárgy környezetbeli tény, amely azonban elméletek szerint is alakult és került oda, ahol lefényképezték, ahogy a fénykép is oda, ahol ebben a könyvben látható. Ránézésre

ez az alkotás inkább protestálás, mintsem dicsőítés; a földgömb nem a tengerből kiemelkedő Vénuszra emlékeztet, illetve ha arra (is), csak ironikusan. Pethőt ebben a könyvben elsősorban nem az érdekli, hogy egy ilyen alkotás hogyan értelmezhető posztmodernnek mondott elméletekkel, még az sem igazán, hogy miként illik egymáshoz kiállított tárgy és elmélet, őt az elméletek kérdéses jellege zaklatja.

Ennek több, a könyvből magából észrevehető immanens oka van. Az éppen jelzett példánál maradva, az a Koppenhágában kiállított tárgy, ahogy a könyvben reprodukált fényképe is, többértelmű. Elmélet nélkül nem jött volna létre, a létrejövéshez szükséges elméletek között található a környezetszennyezésé, amelyik időben maga is a posztmodernnek mondott kor terméke, akárcsak az egész ökológiai mozgalom. Kérdés, hogy ez a mozgalom „a posztmodern” vívmánya-e vagy ellenvívmánya, vagyis a korszakban adódó ellenkezés a korszak ellen. Kérdés, mit lehet kezdeni ezzel a két értelmezéssel dialektika híján, ami (hegeli variációjában) nem nevezhető posztmodernnek. A fémhulladékhalmoz „átlényegült-e”, amikor alkotás lett, anélkül, hogy az anyagi részeket mechanikusan újraolvasztották volna? A szellemi, a csak viszonylatos átlényegülés azért lehetséges, mert az anyagi, mint nyersanyagi, nem történt meg? A „nyersanyag” kifejezés persze ebben az esetben egyértelműen idejét múlta, illetve éppen annak jött el az ideje, hogy a nyers lehet formált – Lévi-Strauss antropológiai szavával: „főzött” – is, ami annak az inverciónak felel meg, hogy a kulturált is lehet barbár. Az inverzió vagy azt jelenti, hogy „egyre megy”, vagy azt, hogy „mehet egyre”, vagy pedig azt, hogy „majd én megmondom, melyik”. És vajon akkor mi dönti el, hogy melyik perspektíva részesítendő előnyben?

Ha a gesztusoktól, beleértve az erőszak gesztusait, eltekintünk, csakis elmélet mondhatja meg, hogy miként értelmezhető a Koppenhága főterén lefényképezett tárgy, amelynek tárgy-jellegéről nem lehet vita. Pethő Bertalan úgy ír, mintha lenne elmélete, illetve azt mondja, hogy van, csak éppen az nem derül ki, hogy milyen, ugyanis – saját meghatározásai szerint – posztmodernnek is tűnik, de modernnek is.

Ha megengedhető a nem immanens okokra való hivatkozás – és miért is ne lenne megengedhető, hiszen Pethő Bertalan hivatkozik előbbi könyveire is –, akkor a következő mondható. Míg *A posztmodern* című könyvben, ahogy a *Korunk filozófiája* címűben és az azt megelőző, Vay Tamás névvel megjelentetett *A posztmodern Amerikában* című útinaplóban a posztmodernnek mondott jelenségek messzemenő, ha nem is teljes egyetértéssel kerültek szóba, a *Poszt-posztmodern* című könyv olykor igen kritikus, a Kortárs 1997. szeptemberi számában olvasható levélváltás pedig még ennél az 1996-os könyvnél is kritikusabb. Ez az utóbbi kritika azonban nem filozófiai, hanem politikai és morális. Úgy tetszik, mintha Pethő morális megítélései változtak volna, miközben filozófiai és technikai megítélései jórészt maradtak, és most határozottabb konfliktusban állnának egymással szemben, mint korábban. Ez a kettősség viszont, akarva-akaratlanul, a természet- és a társadalomtudományok közötti neokantiánus különbségre emlékeztet, ami azért bizarr, mert Pethónél a gondolkodás módszere és a mediatiszálnak értelmezett technika foglalja el a természet helyét, miközben maga a természet mintegy eltűnik, illetve ha az említett koppenhágai installációra gondolunk, társadalommá, azaz moralitássá válik.

Az első tanulmány címében jelentkező „posztmodernológia” tehát nem úgy értendő, mint mondjuk a „biológia”, amelyik élőlényekkel és életfolyamaik jellegével foglalkozik, nem is úgy, mint a „fenomenológia”, amelyik az elmében adódó jelenségek jellegét és szerveződéseik szabályait-elveit kutatja. Inkább a „patológia”-ra kell gondolnunk, és bizony az „ideológia-kritiká”-ra, amelynek alapozását ezúttal éppen hogy nem a frankfurti, azaz nyugatnémet marxizmus, hanem Pethő „peratológia”-nak nevezett új tudománya adja.

5.

A könyvnek talán legnagyobb fogyatékosága, hogy a posztmodern elméleteket kívülről, rálátással csakis totalizálva lehet értékelni, akkor pedig modern, sőt metafizikus módon. Ha nem, miért, illetve hogyan nem? Ezzel a kérdéssel foglalkoznia kellett volna Pethőnek. Az ő „poszt-posztmodern”-je miért és hogyan nem „modern”? Ide tartozik, hogy nem foglalkozik a Heidegger számára annyira jelentős *balál mint végeesség* problematikájával, ha tenné, talán rájönne, hogy „a Határ mint Vég médiummá

válása” már megtörtént a keresztény gondolkodásban, a Szókratész halálával foglalkozó platóni dialógus és a Sztoa jelemélete után. Meg kellene hát különböztetnie a maga poszt-posztmodern elméletét ezektől a premodern és modernként metafizikus elméletektől.

A második fogyatékoság, hogy Pethő csak deklarálja a posztmodern korszakot. Nem is jelzi, amit egy ismeretterjesztő antológia szerkesztőjétől elvárhat az olvasó, hogy az angol és francia nyelvű publikációkban csak kevesen beszélnek „posztmodern korszak”-ról, még „korszakváltásról” is alig. Lyotard maga, aki talán mindenki másnál többet tett a „posztmodern *kor*” gondolatának alakulásáért, jellegzetesen „posztmodern állapot”-ról írt (és azóta is elhatárolja saját gondolkodását a „posztmodern”-től). Némelyek szerint a kor posztmodern, mások szerint a kezdődő technológia, megint mások szerint a kultúra egyes megnyilatkozásai. Ezek jelentkezése viszont nem jelent szükségszerűen új korszakot.

Pethő szerint *A posztmodern Amerikában* című könyvének 1991-es megjelenése óta „elszálltak az illúziók, amelyek azt a látszatot kelthették, hogy Magyarország zökkenőmentesen vált át a nyugati világrendszerbe, hogy a Nyugat a feltétel nélküli boldogulás birodalma, hogy oda tárt karokkal várják Magyarországot, (...) hogy a Posztmodern »csak« kultúra, melyet gazdasági/politikai helyzetből és viszonyoktól függetlenül lehet importálni, exportálni, csereberélni, és hogy minden felelősség nélkül lehet élvezkedni benne és tetszelegni vele.” (7. o.) Az idézett szövegrész félrevezető, amennyiben azt sugallja, hogy a posztmodern Nyugaton a jólét játékos terméke, amelyet nem lehet büntetlenül, legalábbis ártatlanul Magyarországra importálni, mivel a jólétet és annak gazdasági/politikai alapjait nem lehet hipp-hopp áttelepíteni. Félrevezető azzal az implikációjával is, hogy a posztmodern Nyugaton olyan felelőtlen játszadozás, ami ott megengedhető. Valójában Nyugaton a posztmodern gondolkodásnak mind konzervatív, mind szocialista kritikusan ezt az irányzatot inkább károsnak, mint felelőtlennek vélik. A posztmodernnek tartott teoretikusok és alkotók viszont éppen nem abban a hiszemben játszanak, hogy élvezkednek; ők ugyanis – okos vagy oktalan okkal – azt a jólétet, amelyben találják magukat, különböző megfontolásokból bajokkal terhesnek, gyakran károsnak vélik és/avagy hamisnak (egyfelől puritánnak, represszívnek, másfelől csalóknak és – a fogyasztói társadalom jellege miatt – öncsalónak).

Félrevezető az idézetben kifejezett vélemény annyiban is, hogy arra enged következtetni, a rendszerváltással tünt fel Magyarországon – mert ebben a könyvben csakis az országról van szó – a posztmodern, s amennyiben korábban, csakis Nyugatról importált formában. (Marxista „felépítményként”, „alap” nélkül, avagy valamiféle esszencialista gondolkodás gondolta „[futó] divat”-ként.) Ez szerintem egyértelműen téves. Elégge megalapozatlan volt a helyzet Magyarországon ahhoz, hogy például Esterházy *Termelési regény (kissregény)* című könyve 1979-ben szakítson azzal a „nagy elbeszéléssel”, amelyet Lyotard ugyanabban az évben megjelent *A posztmodern állapotról* szóló könyvében tematizált. A „grand Récit” addigra Magyarországon is lejárt a magáét, és nem csak azért, mert Nyugaton. Sőt Nyugaton is egyebek közt azért, mert az 1956-os forradalmat és a prágai tavaszt elfojtó, szocialistának mondott országokban, az ún. „szocialista tábor”-ban kudarcra lett ítélt.

Félrevezető továbbá, és még sajnálatosabban, ahogy Pethő a posztmodernnek mondott „korszakváltást” és a magyarországi szóhasználatból ismert „rendszerváltást” egymásra vonatkoztatja, anélkül, hogy viszonyukat tematizálná. (A különbség „váltás” és „váltás” között jelentős, hiszen a „váltás” cselekvést implikál, míg a változás nem cselekvés. Még egy „rendszerváltásra” is sor kerülhet egy „korszakváltáson” belül.) Ennek a viszonyoknak a vizsgálata jelentősen segíthette volna Pethőt, hogy valóban megkísérelje „a magyar posztmodern” jellegének a megvilágítását. Erre ebben a kötetben sem kerül sor, holott a feladatot Pethő már 1992-es, *Korunk filozófiája* című könyvének elején szükségesnek ítélte. A jelzett vizsgálódás még akkor is segített volna, ha téves „korszakváltás”-ról, sőt „korszakváltásunk”-ról mint kétségen kívüli tényről beszélni.

A „magyar posztmodern”-nel foglalkozó rész egyébként is hihetetlenül hiányos. Nem esik szó a képzőművészetek terén Erdélytől Szentjóbyn át Jovánovics Györgyig és Pethő Bertalanig, a zene terén Ligetitől Jeneyig, Kurtágig és Szabados Györgyig senkiről, az irodalomban pedig – ami Pethő szerint maga a magyar posztmodern – szintén hiányzik szinte az egész szóba hozható vonulat. Azzal ugyanis igen keveset tett Pethő, hogy Kulcsár Szabó Ernőtől bevett egy tanulmánytöredéket Esterházyról, és hogy egészen más helyen, a maga transzfer-tanulmányában kb. két oldalon át (496–498. o.) foglalkozik

Tandori „madárzsoké” kifejezésével. Kukorellytől és Parti Nagy Lajostól Garacziig, Kemenes Géfin Lászlótól Podmaniczky Szilárdig, Marno Jánostól Kemény Istvánig, Vitéz Györgytől és Baránszky Lászlótól Tolnai Ottóig és Kovács András Ferencig egy szó sem olvasható senkiről, hogy csak néhány, gyakran „posztmodern”-nek titulált szerzőt említsek.

6.

A bevezetőben mondottakat összefoglalóan megismételve: Pethő Bertalan legújabb könyve egyszerre ámulatra méltó és bosszantó, bőséges és hiányos, ismeretek lenyűgöző tárháza és félreértések bántó gyűjteménye, egyszerre alapos és felszínes. Két könyvet kellett volna kiadnia, az egyikben kidolgoznia a maga elméletét, amelyik mindenképpen figyelemre méltó, a másikban magyar olvasók számára közreadni egy antológiát a szóba hozott téma mai állásáról, amire könyve tanúsága szerint eminensen képes. Ez utóbbiban egészen röviden jelezhetne volna, hogy ő hol áll; akkor valószínűleg könnyebb lett volna számára egy szélesebb spektrum bemutatása is. Nagy kár, hogy nem így történt, mert Pethőnek megett volt rá mind felkészültsége, mind valóban ámulatos energiája. Paradox konklúzióval: ez könyv olyan gyémánt, amelyet csiszolatlanra csiszoltak. *(Platon, 1997)*